

การศึกษาวิเคราะห์บทเห่กล่อมพระบรรทม

นางสาวชุตีมา พลานุเวช

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2529

ISBN 974-564-860-4

013301

I 17351716

๕

AN ANALYTICAL STUDY OF ROYAL NURSERY RHYMES

Miss Chutima Planuvej

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of Thai

Graduate School

Chulalongkorn University

1986

หัวข้อวิทยานิพนธ์   การศึกษาวิเคราะห์บทเห่กล่อมพระบรรทม
โดย   นางสาวชุตีมา พลาณูเวช
ภาควิชา   ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษา   ผู้ช่วยศาสตราจารย์อารดา กิระนันท์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

.....
.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.สรชัย พิศาลบุตร)
รักษาการในตำแหน่งรองคณบดีฝ่ายวิชาการ

ปฏิบัติราชการแทนรักษาการในตำแหน่งคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์วิฑูรี รมยะนันท์)

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมันตดา)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์อารดา กิระนันท์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์   การศึกษาวิเคราะห์บทเห่กล่อมพระบรรทม
 ชื่อ นิสิต   นางสาวชุตีมา พลาญเวช
 อาจารย์ที่ปรึกษา   ผู้ช่วยศาสตราจารย์อารดา กิระนันท์
 ภาควิชา   ภาษาไทย
 ปีการศึกษา   2528

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะรวบรวมและเผยแพร่บทเห่กล่อมพระบรรทม อันเป็นบทร้อยกรองที่ใช้สำหรับเห่กล่อมเจ้านายผู้ทรงพระเยาว์ในราชสำนักสมัยโบราณ ทั้งที่เป็นฉบับที่ตีพิมพ์แล้วและต้นฉบับตัวเขียน การศึกษามุ่งวิเคราะห์ทั้งในด้านประวัติความเป็นมาของประเพณีการเห่กล่อมพระบรรทม เนื้อหา ศิลปะการประพันธ์และทำนองในการเห่กล่อม อีกทั้งยังประเมินคุณค่าของบทเห่กล่อมพระบรรทมในด้านต่าง ๆ ด้วย

ผลของการวิจัยพบว่า ประเพณีการเห่กล่อมพระบรรทมมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และได้ใช้สืบทอดมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อหาของบทเห่กล่อมพระบรรทมมีขอบเขตกว้างขวางเกินกว่าจะเป็นการปลอบประโลมพระกุมารให้มันเหิงพระทัยเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมในสังคมหลายประการ อีกทั้งยังให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ด้วย ลักษณะคำประพันธ์ของบทเห่กล่อมพระบรรทมส่วนใหญ่จะเป็นกาพย์ยานี 11 และมีคำประพันธ์ประเภทอื่น ๆ บ้างไม่มากนัก บทเห่กล่อมพระบรรทมก่อประกายคุณค่าทางวรรณศิลป์อย่างพร้อมมูล เนื่องจากผู้ประพันธ์ได้เลือกใช้คำที่เด่นทั้งในด้านเสียง ความหมาย และใช้ความเปรียบลักษณะต่าง ๆ มาช่วยในการร้อยกรองอย่างประณีตบรรจง นอกจากนี้เมื่อนำบทเห่กล่อมพระบรรทมมาขับเป็นลำนำ ประกอบเข้ากับซอสามสายและบัณเฑาะว์แล้ว บทเห่กล่อมพระบรรทมจึงมีคุณค่าทางศิลปศิลป์เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย นับได้ว่าบทเห่กล่อมพระบรรทมเป็น

วรรณคดีที่มีคุณค่าหลายด้าน สมควรจะอนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสืบไป
ข้อเสนอแนะ ให้ศึกษาบทเห่กล่อมที่ประพันธ์ขึ้นด้วยวัตถุประสงค์อื่น
เช่น คำฉันท์คุณวैयाล่องเวียงกล่อมช้าง บทกล่อมพระที่นั่ง และศึกษาวรรณคดีอื่นที่แต่ง
ขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายเฉพาะ เช่น บททำขวัญต่าง ๆ บทที่ใช้ในพิธีกรรม เป็นต้น

ศูนย์วิทย์ทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title   An Analytical Study of Royal Nursery Rhymes
Name   Miss Chutima Planuvej
Thesis Advisor   Assistant Professor Arda Kiranand
Department   Thai
Academic Year   1985

ABSTRACT

This thesis aims to collect and disseminate Royal Nursery Rhymes, used as lullabies for the royal infants in the royal court in ancient times. The Royal Nursery Rhymes are found both in the form of published copies and original manuscripts. The thesis discusses the background, content, literary style including the style of recitation of the Rhymes as well as evaluates the Rhymes in various aspects.

The study reveals that the tradition of reciting royal lullabies came about in the Ayudthaya period and lasted until the Reign of King Rama V. The wide content of the Rhymes illustrates the fact that though they are primarily meant to entertain the royal infants, they reflect at the same time various aspects of the culture and wisdom of the past periods.

The Royal Nursery Rhymes consist mostly of Kap Yanee (a 11-syllable verse-form) and a few other verse-forms. Since the poets selected words with meticulously harmonious sounds and picturesque meanings as well as employed a variety

of careful comparisons, these Royal Nursery Rhymes are of high literary value.

Besides, when accompanied by a Saw-Sam-Sai, a three-stringed fiddle, and a Pandava drum, these Rhymes are rendered musically exquisite.

There is no denying that these Royal Nursery Rhymes are literature of great value which should be preserved as a part of Thai cultural heritage.

For further studies, a detailed comparative study of royal lullabies vs. ordinary ones, and a study of verses composed for special purposes, such as for Tham Khwan ceremony, are recommended so as to probe into their objectives, themes, and literary style and also disseminate their literary value.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์อันดียิ่งของผู้ช่วยศาสตราจารย์อารคา กิระนันท์ อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ให้ทั้งความรู้ คำแนะนำที่มีประโยชน์ และสละเวลาช่วยตรวจแก้ด้วยความเอาใจใส่ตลอดเวลาของการทำวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยมน์คาศาสตราจารย์วัชร รมยะนันท์ ที่กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์จนสำเร็จลงอย่างเรียบร้อย

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์เจริญใจ สุนทรวาที อาจารย์พิชิต ชัยเสรี รองศาสตราจารย์ ดร. นิยะดา เหล่าสุนทร พราหมณ์อรุณคินทร์และพราหมณ์อีกหลายท่าน ผู้กรุณาให้ข้อมูลเกี่ยวกับทำนองดนตรีในการเทกลมพระบรมม ข้อมูลเกี่ยวกับบทเทกลมพระบรมม และความรู้เกี่ยวกับราชประเพณีอันเนื่องด้วยการประสูติของเจ้านายในราชสำนักอันเกี่ยวข้องกับพิธีทางศาสนาพราหมณ์

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้อำนวยการ กองหอสมุดแห่งชาติ เจ้าหน้าที่ประจำห้องอ่านหนังสือโบราณ และเจ้าหน้าที่ประจำห้องสมุดดนตรี หอสมุดมบริพัตร ที่ได้ช่วยเหลือให้ความสะดวกแก่ผู้วิจัยในการค้นคว้าหนังสือและเอกสารต่าง ๆ จากหอสมุดแห่งชาติ

ด้วยความรักและความอาทรจากคุณพ่อ คุณแม่ คุณป้า น้อง ๆ และมิตรทุกท่าน ช่วยทำให้ผู้วิจัยมีกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จ ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

สารบัญ

ณ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
บทที่	
1 บทนำ	1
2 ราชประเพณีเนื่องในการประสูติของเจ้านายในราชสำนัก และประวัติความเป็นมาของบทเห่กล่อมพระบรรทม	12
2.1 ราชประเพณีเนื่องในการประสูติของเจ้านายใน ราชสำนัก	21
2.1.1 ราชประเพณีเนื่องในการประสูติของเจ้านาย ในราชสำนักอยุธยา	22
2.1.2 ราชประเพณีเนื่องในการประสูติของเจ้านาย ในราชสำนักรัตนโกสินทร์	27
2.2 ประวัติความเป็นมาของบทเห่กล่อมพระบรรทม ...	34
3 เนื้อหาของบทเห่กล่อมพระบรรทม	54
3.1 เนื้อหาที่เป็นกลวิธีของผู้ประพันธ์ที่มุ่งให้พระกุมารบรรทม	56
3.1.1 การปลอมประโลม	57
3.1.2 การชู	59
3.1.3 การให้สินบน	61
3.1.4 การพรรณนาธรรมชาติและบรรยากาศ ..	65

บทที่

3.2	เนื้อหาที่กล่าวถึงตัวพระกุมารและสิ่งที่เกี่ยวข้องโดยตรง ต่อพระกุมาร	70
3.2.1	ความมั่งคั่งของพระกุมาร	70
3.2.2	บุญบารมีของพระกุมาร	73
3.2.3	ความผูกพันของบุคคลแวดล้อมที่มีต่อพระกุมาร	76
3.2.4	การดูแลเอาใจใส่ของบุคคลแวดล้อมต่อ พระกุมาร	78
3.2.5	การอำนวยการพระกุมาร	81
3.2.6	การสั่งสอนอบรมพระกุมาร	87
3.3	เนื้อหาที่สะท้อนสภาพความเป็นอยู่ในสังคม	96
3.3.1	สภาพความเป็นอยู่ภายในราชสำนัก	96
3.3.2	สภาพความเป็นอยู่ในสังคมทั่วไป	100
3.4	เนื้อหาที่สะท้อนความในใจของผู้ประพันธ์	103
3.5	เนื้อหาที่นำมาจากรรณคดี	107
ก.	เรื่อง อิเหนา	107
ข.	เรื่อง อุณรุท	108
ค.	เรื่อง พระอภัยมณี	109
ง.	เรื่อง โคบุตร	110
จ.	เรื่อง รามเกียรติ์	111
ฉ.	เรื่อง สังข์ทอง	111
ช.	เรื่อง ไชยเชษฐ	111
ซ.	เรื่อง จันทโครบ	112
ณ.	เรื่อง กากี	112
ญ.	เรื่อง พระประจักษ์เลขา	112
ฎ.	เรื่อง จักรพรรดิ	112

บทที่

4	ศิลปะการประพันธ์ และทำนองเหกล้อมของบทเหกล้อม พระบรรทม	125
4.1	ศิลปะการประพันธ์บทเหกล้อมพระบรรทม	126
4.1.1	รูปแบบของการประพันธ์ หรือฉันทลักษณ์	126
4.1.1.1	คำประพันธ์ประเภทกาพย์	126
4.1.1.2	คำประพันธ์ประเภทกลอน	131
4.1.1.3	คำประพันธ์ประเภทฉันท์	133
4.1.1.4	คำประพันธ์ประเภทโคลง	136
4.1.2	ศิลปะการใช้ภาษาในบทเหกล้อมพระบรรทม ..	138
4.1.2.1	การใช้คำที่เด่นในด้านเสียงของคำ	138
4.1.2.2	การใช้คำที่เด่นในด้านความหมาย	148
4.1.2.3	การใช้ความเปรียบ	154
4.2	ทำนองในการเหกล้อมของบทเหกล้อมพระบรรทม	172
5	คุณค่าของบทเหกล้อมพระบรรทม	177
5.1	คุณค่าทางด้านประเพณีเหกล้อมพระบรรทม	177
5.2	คุณค่าทางด้านเนื้อหาของบทเหกล้อมพระบรรทม	178
5.2.1	คุณค่าทางด้านสังคมและวัฒนธรรม	178
5.2.2	คุณค่าทางวรรณคดีและความรู้เบ็ดเตล็ด	192
5.3	คุณค่าทางด้านวรรณศิลป์	195
5.4	คุณค่าทางด้านจิตศิลป์	205
5.5	คุณค่าทางด้านความบันเทิงใจ	206
6	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	210
	บรรณานุกรม	213
	ภาคผนวก	220
	ประวัติผู้เขียน	253